

Марияна Парзулова (България, Бургас)

**ПРОФ. ТОДОР БАЛКАНСКИ В ПРОСТРАНСТВОТО
МЕЖДУ ЕЗИКА И ИСТОРИЯТА***

Дълго мислих върху надслова на това представяне. Смятам, че той най-точно ограничава мястото на проф. Т. Балкански като лингвист както между историята на езика и историята на обществото, така и като историк между историята на обществото и на неговия език.

Пространството, за което говоря, беше празно, незаето от български учени, независимо, че надникване в него започна още от времето на П. Р. Славейков, К. Иречек, Л. Милетич, Б. Цонев, Г. Вайганд, а в по-ново време – в трудовете на професорите Вл. Георгиев, Ив. Дуриданов, Й. Заимов, Л. Селимски и др.

Основна мисъл в творчеството на проф. Т. Балкански остана мисълта на ираниста проф. В. Абаев “От историята на езика към историята на обществото”. Това, което осетинският учен не успя да довърши, определено смятам, направи българският учен Тодор Балкански, който създаде в посоченото пространство българската научна дисциплина *езикова археология*, която “разрови” паметта на езика, за да осветли моменти от неписаната история на нашия народ, за която няма документи на историографията. В тази наука той подготви и един внушаващ корпус от учени, между които съм и аз, неговата първа аспирантка. На този въпрос ще се спра по-нататък в моето изложение.

Следователно трябва да представя учен, разработил нова дисциплина в посоченото пространство между историята и езика, а то би могло да бъде и между езика и географията, литературата,

* Докладът е изнесен пред Филологическата секция на Съюза на учените – София на 20.04.2011 г.

просопографията, фолклора и пр. Респективно трябва да съумея да обобщя в някакви линии на представянето около 40 монографии и около 400 статии и студии, да посоча представянията за него, както и неговата дейност като редактор и съставител на сборници, предговори; да обобщя рецензии за творчеството му, както и сбито да представя дейността му като рецензент и пр. Базирах се на две сравнително пълни библиографии: едната е издадена от библиотека “Никола Фурнаджиев” в гр. Пазарджик, а другата е съставена от К. Цанков и М. Белнейска в сборника “Приятели за науката”, издаден от учениците и последователите на проф. Т. Балкански по случай неговата 65-годишнина. Представянето на продукцията му ще стане в следния ред:

1. Кратки просопографски бележки

Просопографията е наука за личността. В ономастичен план беше въведена в творчеството на Т. Балкански, а по-късно бе приложена от проф. Н. Неделчев, от Д. Андрей, от Н. Куртев и от мен. За неговата просопография е изписана значителна литература. Първото представяне е в сборника “Състояние и проблеми на българската ономастика” и в посочената библиография на проф. Т. Балкански, издадена от библиотека “Н. Фурнаджиев”. Във в. “Советская молодежь”, бр. 4 (6391) от 25. I. 1991 г. се появи статията на проф. Тамара Биттирова “Тодор Балканский, София – Нальчик”, където е представен като първия езиковед, установил езиковоисторическата връзка между белите или дунавски българи и балкарците и карачаите в Кавказ, потомци на черните българи. По-долу само ще илюстрирам библиографски някои представяния, чиито надслови са достатъчно “горещи”, за да си спестя коментара, срв.: **А. Малешкова, Н. Куртев, Енциклопедичен справочник: На този ден в Бесарабия**, Сливен, 2007, 38, където е отбелязана заслугата на професора за описанието на българската ономастика и езикова археология в Бесарабия. Срв. и статиите на: бесарабския българин **Димитър Боримечков, Учен, преровил българската ономастика в Бесарабия, Роден край**, Кишинев, 8. II. 2006, 10; **К. Цанков, Професор Т. Балкански – ученият, учителят, приятелят** в посочения сборник “Приятели за науката”, препечатана

във в. “Метафора”, 8.XII, 2009; **Ани Александрова**, *Пазарджичанин диктува модата в българската ономастика*, Знаме 160, 20.VIII., 2004, 8; **Стефан Димов**, *Именит езиковед твори в Сарая*, Марица, 12.II.2010, 3. Същият автор е представил проф. Т. Балкански със статията *Аз съм си и си оставам пазарджичанин* и в книгата си “Профили”, Пазарджик, 2010; Вж. и статиите на: поетесата **Мария Найденова**, *Ценен е човек, когато използва енергията си за добри дела*, Априлци, 11.III.2004; известния писател и журналист **Деян Енев** *Езиковед преобръща историята*, в. “Сега”, 12.I., 2008 и др.

От любопитство надникнах и в художествената литература: проф. Балкански с титлите си и като ловец е главен персонаж в един разказ на **Никола Куртев** с руски надслов “Последный выстрел” и посвещение “На учителя, проф. Т. Балкански”, в *Метафора*, октомври 2005, 3; **Н. Намерански** в мемоарите си *Имах щастието да се познавам с тях*, ВТ, 2008, представя със статии учените езиковеди Владимир Георгиев, Любомир Андрейчин, Стойко Стойков, Иван Дуриданов и Годор Балкански (221–223).

Отделно е представен и в мемоарите на **д-р Александър Попов**, един от най-добрите съвременни белетристи, вж. в *Дебрите на отминалото*, 2011 и пр. Вероятно не е безинтересно да се знае, че името на проф. Балкански присъства в една българска енциклопедия, издадена от изд. къща “Труд”.

Ще завърша просопографската част с един мемоар на проф. Балкански, съставен за проф. Ковачев, публикуван в *Състояние и проблеми на българската ономастика*, т. 11, 2011, 48 сл. срв.: “С К. Цанков, Неда Павлова и Мария Атанасова замислихме да проведем Първата международна ономастична конференция, която посветихме на проф. Ковачев... За да проведем такова мащабно научно начинание ни трябваше финансиране. Обърнахме се към фондация “Отворено общество”... Намерихме и “връзка”. Там работеше дъщерята на нашата колежка Тинка Костова... Подадохме документите. На излизане “нашата връзка” ни задържа, за да ни каже неофициално: “Не се надявайте на спонсориране. Никой (в Америка) не знае нито за проф. Балкански, нито за проф.

Ковачев. Няма да Ви обърнат внимание. Това означава, че ни обезнадеждаваха. След известно време, около 15 дни, неочаквано ми позвъниха от канцеларията на Богдан Богданов, който тогава представяше българския филиал на “Отворено общество”. Речта (от другата страна на линията) беше повече от изненадваща: “Уважаеми господине, имаме съобщение от Централата (явно от САЩ). След направената проверка в Конгресната библиотека на Вашингтон се установи, че вашето име и това на проф. Ковачев присъстват в книгата на цитиранията”. Така за конференцията “Отворено общество” предоставя 2500 долара вместо исканите 700. “Необходимо ли е да обяснявам – продължава проф. Балкански, че останах с отворена уста. Не бях чувал изобщо за някаква книга на цитиранията към Конгресната библиотека във Вашингтон”.

Смятам, че след този пасаж мога да премина към последните моменти от просопографията на учения. В неговите книги ми направи впечатление, че навсякъде издирва “хора от род” (вж. *Методи Шатаров между българизма и македонизма. Просопография на Стариот бугарин; Осман Нури Ефенди. Големият помак сред българите; Големите власи сред българите; С българско име и българска кръв*). Поставих си за задача да проверя и неговия род. Не останах изненадана от многото факти в семейната биография.

Тодор Балкански е син на дребен фабрикант – *Георги Петков Балкански*, притежател на лаярна фабрика “Искра” в Пазарджик с 20-ина работници. През 1950 г., когато се свършват действителните врагове на народната власт, попаднали в явлението революционна ярост, властта си измисля нови, на които трябва да бъдат отнети малките предприятия, останали неекспроприирани през 1947 г. Една сутрин бащата е арестуван. В къщата е останал петгодишният му син, а майката е в болница. Държавна сигурност заключва вратата. Една съседка – *Василка Ганчева* се сеца след три дни, че в тази къща трябва да има и дете. Разбива вратата и спасява малчугана. След това, когато тази жена, изоставена от близките, преживява в дълбока старост неудобствата, за нея се грижи и я погребва вече проф. Т. Балкански.

По баща професорът произхожда от един значим странджански род – *Вълкански* (чието име с гръцкото бета в кръщелните свидетелства се чете Балкански), бежанци от с. Корията, Хайдут корусу, Лозенградско.

Дядо на неговия дядо *Петко Вълканов – Молата*, е прочутият *Вълчан Стоянов Кехайов* или *Вълчан войвода*, който умира същия ден и в същата стая, когато се ражда внукът.

Майката на фабриканта е прочутата с хубостта си *Злата Дерекъйката* или *Злата Керемедчиева* от големия странджански род *Аянови*. За нея е създадена и чудесната странджанска песен *Разцвети турско цвете, бял трендафил*, пускана често по радиото. Вуйчо на фабриканта е най-известният историк на Странджа и на Западна Тракия – *Георги поп Аянов*. Негов дядо е *Стойко Аянов*, свален от турското бесило в Одрин, жив по време на Освободителната война, за да стане после владишки наместник в Малкотърновско.

Отварям една от книгите на проф. Балкански с надслов *Осман Нури Ефенди. Големият помак на българите*. Посвещението гласи: “На баба ми Петрана Иванова Стоименова-Шикова, която в годините на тоталитарния комунистически режим ме отгледа, възпита и направи човек!”. Разбрах, че това е бабата, на която представената пазарджичанка Василка Ганчева предава спасеното в къщата на фабриканта момче. Заинтересувах се от тази баба: в дома на проф. Т. Балкански тази красива жена, родила 16 деца, е представена с портрет. До нея е огромна фотография от онези, които красят възрожденските къщи на солиден човек с кожух и достолепна осанка. Оказа се, че това е баща ѝ – *Иван Ангелов Добрев*, рожденият брат на революционера *Кочо Честеменски*, който носи друго фамилно име, защото е осиновен в семейството на *Честемените*, оризарите. Замислих се при това внушително родословие и си казах, че е имало защо този човек като учен да се опълчва на конюктурата в лицето на печално известни администратори в науката. Завършвам с това: заварих проф. Т. Балкански да попълва своите мемоари. Полюбопитствах за техния надслов. Оказа се съвсем в линията на посоченото родословие: *Познавах много хора и малко българи*.

Ще ми се преди да се разпростра върху тематичните линии в творчеството на проф. Т. Балкански да се спра на неговите приятели в науката. Започвам с покойниците: проф. Николай Ковачев, проф. Константин Попов, проф. Стефан Илчев, проф. Иван Дуриданов, проф. Благой Шклифов, проф. Раду Попеску, проф. Димитър Чизмаров, проф. Русин Русинов.

Ще отбележа, че проф. Т. Балкански проведе три блестящи конференции с международно участие за своите учители и приятели, респективно издаде материалите в три престижни сборника: *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика*, т.1, 2, ВТ, 1996, в чест на проф. Н. Ковачев; *Научни изследвания в чест и памет на акад. Иван Дуриданов*, ВТ, 2006; *Научни приноси в памет на проф. К. Попов*, ВТ, 2007. Тук е мястото да представя и две книги на проф. Балкански в съавторство с Кирил Цанков, а именно: *Николай Ковачев, Доайен на българската ономастика*, ВТ, 1996; с Неда Павлова – *Акад. Иван Дуриданов, доайен на българското езикознание*, С., 2006.

Този абзац от представянето завършвам с един предговор към книгата на проф. Т. Балкански “Пазарджик и Пазарджишко в светлината на езиковата археология”. Това е приветствие от акад Иван Дуриданов, който започва така: “Скъпи приятелю и колега Балкански!”

II. Трудове, които проф. Т. Балкански издаде в съавторство със своите приятели – учени, освен посочените по-горе монографии:

1. С проф. Раду Попеску, ономаст и диалектолог от Крайовския университет, издадоха една от най-цитираните книги в румънското и българското езикознание, а именно за арумъните в българските земи под надслов “*Aromanii din Rodopii și graiul Ior*, преведено *Арумъните от българските Родопи и техният говор*, Крайова, 1995. Румънската наука изучава ономастиката в диалектологията, което обстоятелство предопредели и това заглавие, обобщаващо както говора на куцовласите в българските земи, така и ономастичните следи от тях. За да не се спирам след това на друга

работа, книгата на проф. Т. Балкански, ще представя тук и продължението на този труд под надслов *Западнородопските власи. Етнос. Етнонимия. Ономастика*, ВТ, 1996. Ще цитирам само малък абзац от книгата с непозната за аудиторията фактология: представени са етнонимните прозвища на *куцовласите*, наричани от българите и *дивите власи* за разлика от питомните с име *цинцарите*, срв.: на с. 78: “наричат българите *здангани* ‘хора, които не разбират от думи, от реч, от слово’, т. е. за тях сме както германците за българите и славяните: *немци*; гърците наричат *субцири* ‘тънките’; *лъвоши* ‘мръсните’ е име за *сърбите*; *поринци* ‘хора, които не пестят’ е име за всички помаци, които са срещали по пътя си: български, арумънски, сръбски и хърватски.

2. Влашката тема доразработва в още два труда: в съавторство с неговата втора аспирантка – *Даниела Андрей* съставят книгата *Големите власи сред българите, Ономастични просопографии*, ВТ, 1996, където по езикови данни са представени имената на значими власи, предимно арумъни сред българите като напр. Братя Горови, приятелите на Христо Ботев, единият е и негов четник; Христофор Жефарович, който се самоопределя само за българин и др.

В Дупница по времето, когато честваха юбилея на езиковедката Румяна Златанова, в залата бяха разпечатани на големи платна цели части от книгата. Може би колегите не знаят, че тази българска лингвистка е от големия арумънски род *Паризови*, представен в посочената книга.

През 1999 г. Т. Балкански издава книгата *Никополските власи. Език. Етнос. Етнонимия. Ономастика. Просопографии*, с която завършва влашката тема в творчеството си. Описано е всичко ономастично, всичко важно за историята на българските езикови контакти с тези български власи, повечето от които са реемигранти от Румъния, тогава Влашко. Цели пасажии от езиковоархеологическото изследване *Никополските власи*, както и много от обясненията на ономастичната фактология са прилежно цитирани от Кирил Цанков в *Местните имена в Никополско*, ВТ, 2010.

3. Най-продуктивно е сътрудничеството на проф. Т. Балкански с **Кирил Цанков** от Великотърновския университет. С него създадоха значително творчество, което нито един български ономаст и езиков археолог не може да подмине. Това са: посочената брошура за проф. Н. Ковачев; монографията *Местните имена от Доспатското краище*, ВТ, 2000; друга голяма монография *Местните имена от Пещерското краище*, където са представени около 16000 имена в две колони с езиков и езиковоархеологически анализ. Всъщност с първата от посочените книги езиковоархеологическото четене се прехвърля в досегашната ономастична проекция. Книгата става модел за новите ономастични описания, следвана от вече други работи, напр. на Юлиана Петкова за топонимията на Новозагорско, на Цанка Константинова за топонимията на Казанлъшко, на Неда Павлова за топонимията на Чирпанско, посочената работа на Кирил Цанков за Никополско и пр.

С доц. Цанков създадоха и най-значимото дело на българската ономастика, именно *Енциклопедия на българската ономастика* (2010), където ако не може да се открие терминологично абсолютно всичко за ономастичното пространство на българския език, то поне за повечето негови обекти, субекти и явления. Тежък труд в голям формат от 550 страници с хиляди статии в две колони. Вече съм свидетел за това, че го използват и историци, и географи, дори и литератори.

В момента на коректури е още един общ труд на двамата автори: *Черкезите в българските земи. Езиковоархеологически прочит*. Така предполагам, че още една напълно "тъмна" страница от българската история ще бъде проучена по данни на езика.

4. В съавторство с мен създаде още няколко книги: в една експедиция в Украйна описахме, а след това и написахме *Задкарпатските българи. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопографиш*, ВТ, 1996. Вж. и книгата *Имената на известни българи. Просопографичен антропонимикон*, Бургас, 2008. В първата книга представихме професионалния говор на българските градинари като колония в Задкарпатска Украйна, надникнахме в историческата българщина на един народ в Задкарпа-

тието, останал от някогашната Първа българска държава, именно *русините*, които словаците представят за словаци, русите – за великоруси, украинците – за малоруси, сърбите – за сърби, даже за бели хървати. Описахме и родното място – *Свалява* на *Юрий Венелин*.

Във втората книга, така и не преброихме множеството статии за имената на известните българи, които подбирахме по наше светуосещане и вкус, но диференциално по отношение на най-важното – *да има енигма в имената*, която да се опитаме да разрешим.

В момента на етап съставяне е наш общ труд с работно заглавие *Всичко за имената на българите*, чието забавяне се дължи единствено на моята натовареност в университета.

5. Няма да забравя и монографията, която Т. Балкански и **Неда Павлова** съставиха – *Биобиблиографски за акад. Иван Дуриданов*, представена по-горе. Тези автори сега подготвят за печат един общ труд, над който работят повече от 10–15 години, с работно заглавие *България, българите и българското. Екстра- и интра-образ*.

III. Учениците на проф. Т. Балкански

Питала съм проф. Т. Балкански каква е оценката му за най-значимото, създадено от него. Изненадата си ще споделя с Вас: очаквах, че ще обяви конструирането на *езиковата археология* като научна дисциплина. Отговорът му беше: “*Учениците, които създадох!*” Ще ги представя в хронология, като предварително ще обявя че няма нито един, който да не е защитил добре и да не се е реализирал на научното поприще.

1. Започвам с *мен*: проф. Т. Балкански формулира темата на моята кандидатска дисертация “Омоними, получени от разпадане на полисемията в българския език”. Предостави ми библиография, първия план и изобщо всичко, което един научен ръководител, ако не е задължен, то поне е препоръчително да направи за своя ученик. По-късно дисертацията ми бе публикувана.

2. Другата му аспирантка – *Даниела Андрей*, полубългарка от Крайова, направи това, което нито един друг българин или

полубългарин в чужбина не извърши. В много съвместни експедиции из румънските селища с българи се спря на една забравена от българите, от държавата и от българското езикознание колония (за нея имаше само ограничени сведения в един труд на М. Младенов – *Говорът на Ново село, Видинско*). Даниела Андрей описа *Свиница и свиничанските българи*, които живеят в селища на Банат на самия Дунавски бряг. Великолепната дисертация излезе под редакцията на Кирил Цанков в поредицата *Българистични проучвания* през 1998 г. под надслов *Свиница и свиничанските българи. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопографии*.

Понеже обект на представянето ми е проф. Т. Балкански ще цитирам само един момент от Предговора (с. 9). “Налага се признанието, че тази книга за езика и ономастиката на Свиница не е само мой труд. Във всяка нейна част се чувства участието на моя научен ръководител. Това обстоятелство наложи и въвеждането на авторския изказ чрез формата “ние”.

3. Наскоро пред това събрание на Съюза на учените, Филологическа секция, беше представена книгата на **Цанка Константинова**, първо нейна дисертация с научен ръководител Тодор Балкански, който е направил специално изказване за дисертанта, негов докторант. По тази причина тук няма да представя дисертацията ѝ *Топонимията на Казанлъшко*, съставена, както се казва, по методологията и постоянния контрол на научния ръководител.

4. Негов аспирант стана заместник-ректорът – **Никола Куртев**, на Българския университет в Тараклия, Молдова, който защити в двегодишен срок дисертация на тема *Ономастиката на селищата с българско население в СЗ Буджак*, издадена и като книга през 2006 г. В събирането на материала в специална експедиция, позната като *първата ономастична експедиция в Бесарабия*, участва и Тодор Балкански.

5. Към учениците на проф. Т. Балкански се присъедини и вече утвърден бесарабски български учен – доктор **Васил Кондов**, първо ученик на проф. Тодор Бояджиев, но в езиковата археология – безспорно следовник на проф. Т. Балкански. По негова методо-

логия, с негова редакция и респ. предговор от него издаде книгата *Кортенските колонии в Бесарабия. Ономастика. Език*, ВТ, 2005.

С Васил Кондов двамата автори създадоха един солиден труд – монографията *В степите пустинни на Буджака, Пушкин, българите и българското в Бесарабия. Езиковоархеологически прочит*, ВТ, 2010.

6. Не трябва да подмина докторантката с успешна защита – **Ала Войникова** от Украйна, с издаден труд *Ономастиката на селищата с българско население в ЮЗ Буджак*, ВТ, 2008.

7. В бесарабската тема е ангажиран още един докторски труд с докторант **Д. Маринов**, който е описал ономастичната фактология в българските селища на север от линията Комрат-Бендар в Молдова. Трудът е почти готов и завършен, но поради проблеми с ръководството на Института за български език този успешен и важен труд се задържа.

8. Ще завърша с чудесната работа на докторант **Мариана Белнейска** *Еклезионимията на българския език*, защитен в срока на нейната редовна докторантура. Това е може би единственият докторант на Института за български език, който е защитил в срок през последните години.

9. Не бива да пропусна от учениците и последователите **проф. Кирил Цанков, проф. Нено Неделчев, доц. Неда Павлова и себе си**, която останах ученичка на проф. Балкански и в моите теми, свързани с неговото творчество, а именно в работите си: *Село Нова Ивановка (Одеска област) в светлината на езиковата археология* (2006), *Кримските българи* (2007), *Българите и българите в Крим. Езиковоархеологическо изследване* (2010).

10. Друга негова докторантка в момента е **Маргарита Братанова**, която описва ономастиката на тетевенските помаци.

Сега разбирам защо Тодор Балкански се гордее с учениците си. Бих искала да цитирам едно от посвещенията, написани от него върху подкоричната страница на негова книга, подарена на мен: “Марияна, да ме настигнеш и да ме надминеш в науката”. Необходимо ли е да коментирам текста ?

IV. Монографично и студийно творчество

В останалата част от представянето ще се спра на действително тежкото монографично и студийно творчество, подписано с името Тодор Балкански.

Започвам с първия му монографичен труд *Езикови свидетелства за потурчванията в българските земи*, С., 1985 г. Годината вероятно свързваме с най-върлото време на Възродителния процес: по донос на учен от Института за български език до ЦК на БКП (Георги Христов) проверяващите установяват, че в книгата има само едно изречение, което е извън концепцията на Георги Джагаров, Орлин Загоров и милиционерите, които се занимаваха с явлението, именно, че *юруците не са българи, а туркмени, заселени в нашите земи*. Недопустимо (!), поради което книгата е иззета от книжарниците на Военно издателство след като 3 месеца е по витрините, след като така е “разлютила” с обективната езикова фактология турската политическа критика, че излязоха няколко нелицеприятни рецензии за нея в южната ни съседка. Може би съдбата на тази книга събужда интереса на проф. Балкански към това осакатяващо явление в българската наука и в българския обществен живот: той постоянно го следи повече от 20 години.

В монографията му *Един езиковед за просопографията на диктатора*, ВТ, 1996, има специална част “Кръстникът” за Годор Живков и за неговата роля в тази излагаща българската култура проява на тоталитаризма.

След години се появи неговата книга *Възродителни движения и възродителни процеси. Онимия и ономия: лингвонимия, етнонимия, етнографонимия, антропонимия*, ВТ, 2007. Разграничени са доброволните движения и принудителните процеси. Описан е първият случай на *муртадство*, т. е. първият и може би единствен случай на възвръщане към българското християнство, извършен от галичките помаци в Дебърско през 1841 г. Ще цитирам част от статията “*Лексикографски процес*” (175): “*Главен възродител беше Георги Джагаров, подведен от некомпетентните лингвистични разбирания на своя съратник Орлин Загоров (турчин с*

рождено име Шукри Тахиров). В лексикографската работа на двете секции на Института за български език бяха спуснати възродителни нареждания да се избягва каквато и да е оценъчна бележка в речниковите статии с елемент “турско”. На с. 257 е разказана срещата на двете секции (лексикографската и етимологичната) в ДС с Георги Джагаров и с неговия съветник Орлин Загоров така: *Поетът беше дезинформиран и объркан от лингвистичното невежество на своя съветник Орлин Загоров (Ш. Тахиров), който беше изготвил невероятната концепция за това, че турците в османския период говорели не на турски, а на персийски език, друг път – на арабски език и подобни измислици... Странна беше срещата с лексикографите: безумната концепция ни задължаваше да променим обективната езикова природа на заетата през турски лексика от другите източни езици – персийски и арабски*. Под линия на с. 258 присъства бележката: *“На тази среща Т. Балкански направи опит да възрази на Г. Джагаров, дори се изсмя на концепцията за “персийски език” на османските турци. Г. Джагаров напусна добрия тон, стана, зае поза на борец и каза: “Искаш да се бия ли с тебе”*.

Трябва да отбележа, че Т. Балкански участва в т. нар. научна изследователска програма “Родопи”, докато тя беше деформирана във възродителска по отношение на Турския възродителен процес. Неговото отношение обаче, с изключение на насилието, е съвсем различно към помашките възродителни процеси, проваляни неведнъж от властите преди и след 1944 г., като най-значителен беше разгромът над родинците от тогавашния комунистически министър на просветата *Кирил Василев*.

За възвръщането на помаците към българското светоусещане и самоопределяне, състави по езиков път просопографията *Осман Нури Ефенди. Големият помак на българите*, ВТ, 1997 г. По данни на езика, антропонимията на семейството, топонимията, вентонимията, групонимията, астронимията и под. Т. Балкански разкри изконната българска същност на първия главен мюфтия в Свободна България, смятан по онова време, след Освобождението, за “най-известния турчин между Пловдив и Неврокоп”.

За да завърша с ономастичните просопографии, ще представя още две книги на проф. Балкански – едната е *Лазар войвода. Просопография на Лазар Илиев Марков, военен ръководител на Брациговската въстаническа крепост през април 1876 г.*, С., 2003. Тук авторът е повече историк, а обектът на описание е единственият български войвода, който не предава въстаническата крепост на развилнелия се български башибозук.

Другата книга е *Никола Вапцаров, България и българите. Към просопографията на поета*, ВТ, 1996, която заслужава повече внимание. На задната корица анонсът е: “В този ономастичен труд се прави опит чрез разкриване на македонистките заблуди на Н. Вапцаров, да бъде спасен за единния български народ в Македония и в България големият български поет. А той не може да бъде голям, без да се каже цялата истина за него – и там, където повече от половин век е укривана”. И Т. Балкански казва това, което беше премълчано, което с брошурата *Единството на българския език в миналото и днес* създаването на македонски народ беше представено като македонистка инициатива в манастира “Прохор Пшчински” през 1944 г. А през 1938 г. в София в Македонския литературен кръжок Никола Вапцаров, вече ангажиран с коминтерновската идея за създаването на *македонски, добруджански и тракийски* народ от българите, изнася – без да владее дори един от диалектите на македонските българи, първия доклад за създаването на македонски език и на македонски народ. Само след две години В. Марковски ще напише в поемата си *Робии* знаменателното за македонистите “изрод болгари”. След 20 години Тодор Павлов в книгата си “Лъчи от преизподнята” ще признае, че той е подвел иначе кроткия поет да напише тези несъстоятелности за нашия народ и за нашия език.

Питала съм проф. Т. Балкански: *Коя твоя работа ти донесе най-големи неприятности?* Винаги е цитирал тази книга. И може би някои от вас си спомнят, че заради тази книга през 1998 г. в конкурса за професор при три положителни рецензии с около 300 статии и студии, с повече от 10 книги публикувани и 6 тогава непубликувани. Специализираният съвет по езикознание провали

професурата му. За мен и за неговите ученици днес проф. Балкански е “член-кореспондент” без да му е присъдено това звание! Вероятно именно участието му в конкурса за член-кореспондент му донесе новата неприятност да бъде пенсиониран на рождения му ден.

Доколкото разбирам, проф. Балкански е щастлив пенсионер! Само че пенсионирането му не отговаря на сериозните декларации, които ръководството на БАН прави в защита на българската наука, защото проф. Балкански е един от най-изявените нейни учени.

В следващите редове ще “препусна” в прегледа през останалото монографично творчество на проф. Т. Балкански: в книгата му *С българско име и с българска кръв*, ВТ, 1996, са дадени ономастични просопографии на известни личности от световната история, чиито имена или имената на родните места, на родовете, пазят тяхната българщина, напр. като *Майка Тереза*, *Кемал Мустафа – Ататюрк* и много други.

В *Методи Шатаров между македонизма и българизма. Просопография на стариот бугарин*, ВТ, 2006, основна е тезата за създаването на т. нар. *македонски език*, обстоятелство, свързано и с практиката на главния му герой. Оборени са напълно документално посочените по-горе в Единството... несериозни постановки на Иван Кочев по темата.

В книгата *Пазарджик и Пазарджишко в светлината на езиковата археология*, ВТ, 2005, по езиков път е възстановена непознатата начална история на този основан от турците тракийски град като място на заточение на черните татари, изневерили на турската кауза при Анкарийската битка през 1402 г.

В монографията *Българският цар Ивайло в светлината на езиковата археология*, ВТ, 2005, е направен първият археологически прочит на имената на Ивайло, които се оказаха съвсем кумански: *Ива ил*, *Кордок-оба*: род *ива* от племето *кордок*; *Лахана*, елементарна паронимия от *Алак хан* с изпускането на гласното начало в чуждите имена, като напр. в *Лабас*, името на Симеон Велики от българското *Ала бас* със същия етнонимен произход като епоним.

В своята огромна теренна работа, която включва Западните Родопи и цялото Пазарджишко краище, проф. Т. Балкански е първият български ономаст, който записа и екстралингвистичната информация към географските имена повече от подробно: при всеки случай на име, свързано с погроми, без значение през 1923 г., 1941–1944 г. или в дните на революционната ярост, през първите 40 дни след Девети септември 1944 г. Посещавал е сродниците на жертвите и е записал техните разкази. Така се появява първата българска книга с невероятни разкази за над 800 жертви, избити без съд или присъда в посоченото “време на революционната ярост”, като най-често мотивите за зверствата са: харесали на някого жената, на друг – биволицата, а в трети случай – стопаните се обръщали за помощ в защита на имуществото си от криминали, които след посочената дата са “движещите сили на революцията”. Така се създава книгата *Партизанският терор и Вартоломеевите ноци в Пазарджишкото краище*, ВТ, 2008, за която доц. Пламен Павлов се изказа в телевизионния ефир с тезата, че проф. Балкански с тази книга е свършил толкова работа, колкото целият Институт за история.

Поредицата от монографии ще завърши с две огромни книги на проф. Т. Балкански – *На пусто пладне, Българите в Руската империя и днес. Бележник на езиковия археолог* (400 с.), ВТ, 2009; *Българите и българското от другата страна на Дунав, Влашко, Трансилвания, Банат в светлината на езиковата археология*, ВТ, 2010, 850 с. с голям формат.

В двете книги са проучени ономастично и езиковоархеологически по параметри около 250–300 селища в Румъния, Молдова, Украйна, Таврия, Крим. Тези книги са представени в телевизионни предавания от Стоян Райчевски и от доц. Пламен Павлов.

Разбира се, трябва да посоча и двете дисертации на Т. Балкански, с които извървя в науката пътя от “редник до генерал”, а именно: *Омоними в съвременния български език, получени по словообразователен път*, С., 1979, с научен ръководител проф. Кристилина Чолакова. Няколко думи за историята на тази редовна аспирантура: аспирантът приключва дисертацията за 2 години,

като в третата година описа топонимията на Чепинското краище, която издаде през 1998 г. Голямата заслуга на този труд е, че отхвърля спекулативната мистификация, наречена *Летописен разказ на поп Методи Драгинов за потурчванията в Чепино*, по която впоследствие е създаден и романът на Антон Дончев *Време разделно* върху една несъществуваща страница от историята на българите.

Т. Балкански е зачислен на редовна докторантура, резултат от която е и дисертацията му за присъждане на научната степен “доктор на филологическите науки” – *Българите в Румъния. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопографи.*, С., 1996. Проучени са 144 селища по ономастични маркери; *всъщност това е и първият цялостен монографичен труд на зараждащата се българска езикова археология.*

Не остана място и време да говоря за статийното и студийното творчество на Т. Балкански.

Ще завърша обаче с една моя бележка от многократните ми гостувания в неговия дом за ситуация, вероятно позната на мнозина от колегите: домът му е една огромна библиотека. Горните рафтове на тази библиотека са заети с още над 30 кутии, в които той повече от 40 години е събирал в готов вид статийно материали за бъдещи монографии. Ще цитирам някои от надписите по кутиите: *Гагаузите в светлината на езиковата археология, Помаците в светлината на езиковата археология, Езиковоархеологичен прочит на българската история, Българската ойконимия на бившата Турска империя, Българската хоронимия, Българската теонимия, Етнонимията на българските племена, Българският език. Тезаурус, Думите във времето и времето в думите* и много други.

Пожелавам на Учителя дълголетие, здраве и нови творчески успехи!